

Filozofia pre deti a voľnočasové aktivity

RICHARD MACKŮ, České Budějovice

Medzi voľnočasové aktivity u nás patrí moho rozličných činností – športových, výtvarných, hudobných, i tých, ktoré rozširujú poznatky v nejakom odbore. Našli by sme i také, ktoré si zobrali za cieľ rozvoj osobnosti ako celku – čiže aj rozvoj myslenia. Tento príspevok sa zaoberá všeobecnými otázkami o možnosti zaradenia programu Filozofia pre deti ako zmysluplnej súčasti pedagogického pôsobenia na deti a mládež v ich voľnom čase.

Pokiaľ by sme vzali do úvahy výsledky jedného relatívne staršieho výskumu (Tizard, Hughes, 1984), zistíme, že „štvorročné deti hovoria so svojimi matkami priemerne 27 x za hodinu, pričom sa s nimi v každom rozhovore vystriedajú v priemere asi 16 x. Polovicu týchto rozhovorov začínajú deti, ktoré položia za hodinu priemerne 26 otázok. Keď tieto deti nastúpia do školy, množstvo ich rozhovorov s pedagógmi klesne na 10 za hodinu, pričom väčšinu rozhovorov začínajú pedagógovia a tí kladú i väčšinu otázok. Deti v škole okrem toho, že hovoria menej ako doma, kladú menej otázok a oveľa zriedkavejšie využívajú svoju reč na reflektovanie, diskutovanie, či spomínanie na už zažitú vnemy a udalosti. Namiesto hovorenia s deťmi sa hovorí k deťom.“ Je všeobecne známe, že pravdivosť a podstatu vecí poznávame najlepšie v dialógu. V dialógu môžeme svoje poznanie a postoje konfrontovať s poznáním a postojmi druhých. Dialógom sa však nemyslí iba rozhovor dvoch ľudí, ale skupinové diskusia, spoločné hľadanie odpovedí, či riešenie problému. Na prvom mieste by nemali byť názory jednotlivcov a ich snaha presadiť ich, ale skôr pripravenosť svoju myšlienku poopraviť. Samostatné myslenie teda hrá podstatnú úlohu, ale až v interakcii s myslením druhých, vo vzájomnom dialógu.

Nie vždy sa podarí všetky otázky zodpovedať a problémy vyriešiť – pre nás je ale dôležitý predovšetkým proces, ktorý napomáha rozvoju tzv. kritického, tvorivého a angažovaného myslenia. Kritické myslenie vedie k správne zdôvodňovaniu výpovede a k stanovovaniu logických kritérií. Tvorivé myslenie zdôrazňuje aj emocionálny rozmer hľadania (záujem na niečo prísť).

Profesor filozofie a logiky Mathew Lipman z Kolumbijskej univerzity v New Yorku vytvoril program Filozofia pre deti na popud plynúci z nespojnosti s výsledkami svojho pedagogického pôsobenia. Uvedomil si, že na ľudí treba pôsobiť v zmysle zlepšenia logického uvažovania omnoho skôr, než na univerzite. V jeho programe už školopovinné deti riešia riešia postupne problémy logické, etické, problémy súvisiace s násilím a podobne. Ide o jednotlivé príbehy, ktoré si celá skupina číta spoločne, každý jednu vetu alebo malý odstavec. Kapitoly nebývajú dlhé – treba, aby deti udržali pozornosť a zároveň boli schopné o deji premýšľať tak, aby vzápätí mohli sformulovať svoju otázku: Čo ich v deji zaujalo, prekvapilo, alebo im nebolo jasné. Ich otázky sa zapisujú na tabuľu a sú potom námetom pre ďalšiu diskusiu.

Vedúci diskusie (pedagóg) je dôležitou postavou v každom takomto hľadajú-

com spoločenstve. Sleduje, či diskutujúci kladú vhodné otázky (precesuálne, prehľbujúce diskusiu), uvádza príklady, protipríklady, analógie, predkladajú myšlienky druhým, definujú pojmy, zdôvodňujú svoje myšlienky a podobne. Dôležité je, aby vedúci diskusie dbal o jej vyváženosť, o spravodlivé pridelovanie slova jednotlivým diskutujúcim. Vedúci síce diskusiu vedie, no nie v zmysle obsahovom, ale skôr procesuálnom. Vedúci (facilitátor) tiež spravdila vyberá didaktický text, ktorý je predmetom diskusie. Čo je však najdôležitejšie, vedúci by mal dbať o to, aby bol každý upozornený, keď sa v diskusii dopustí logickej chyby. Zároveň by v každej diskusii mali byť dodržané pravidlá rešpektu k druhým a zásady spoločenského správania. Vedúci by mal mať na pamäti, že jeho nadradená rola posadením sa do kruhu s diskutujúcimi vlastne končí.

Diskusie v programe Filozofia pre deti je odlišná od väčšiny diskusií ako ich bežne poznáme. Dôvodom je snaha diskutujúcich o dialóg, nie iba o debatu. Pojem dialóg sa v programe Filozofia pre deti používa pre situácie, keď prichádza k výmene názorov, ktorá sa vedie v obojstrannej snahe dôjsť k pravdivým záverom. Je treba rozlišovať pojem diskusia a pojem debata, ktorej cieľom nie je v prvom pláne riešenie problému, ale skôr obhájenie či presadenie názoru jednej zo zúčastnených strán v debata.

Výsledkom pravidelného filozofovania s deťmi by mala byť schopnosť rozpoznať v texte, ale i v bežnej hovorovej reči filozofické pojmy, uvedomiť si ich nejednoznačnosť a niekedy i rozporupnosť, schopnosť rýchle a kriticky premýšľať v bežných situáciách.

Pedagógom pomáha program Filozofia pre deti k reflexii o podstate a zmysle svojej pedagogickej práce, pomáha im osvojiť si filozofické myslenie – to znamená naučiť sa základné princípy a pravidlá for-

málnej i neformálnej logiky, naučiť sa platné i neplatné spôsoby argumentácie a naučiť sa reflektovať a analyzovať vlastné myšlienkové postupy a procesy. Úlohu pedagóga vo filozofickom, hľadajúcom spoločenstve by bolo možné prirovnať k analogickej situácii záhradníka, ktorý do málo úrodnej pôdy pridáva živiny.

Vďaka jeho prvotnému popudu a následnej starostlivosti môžu vyrásť bohaté kvety a neskôr i plody hľadajúceho spoločenstva. Tieto plody by však nikdy nevyrástli bez slnka a dažďa, ktoré je možné chápať ako nevyhnutné podnety pre hľadanie.

Filozofovanie s deťmi vo voľnom čase

Pri zaradení Filozofie pre deti do programových schém voľnočasových aktivít sa treba zmieniť o jednom probléme. M. Lipman vytvoril tento program pre jeho použitie v školskom prostredí. Preto treba starostlivo zvažovať jeho možnú aplikáciu vo voľnočasových aktivitách, predovšetkým hľadať možnosť, ako metódy špecifické pre program uplatniť aj vo voľnočasových aktivitách.

Jiřina Pávková uvádza tieto hlavné funkcie výchovy mimo vyučovania: výchovno-vzdelávacie, zdravotnú a sociálnu. Pokiaľ by sme pri týchto funkciách výchovy vo voľnom čase našli styčné body s programom Filozofia pre deti, potom by šlo pri funkcii výchovno-vzdelávacej predovšetkým o formovanie postojov, z hľadiska sociálnej funkcie celkom iste o utváranie bohatých a žiaducich sociálnych vzťahov, či nácvik komunikačných schopností. Z pohľadu zdravotnej funkcie výchovy výchovy mimo vyučovania nájdeme asi menej spoločného, ale i tu možno hovoriť napríklad o trávení voľného času medzi obľúbenými ľuďmi a v príjemnej atmosfére, ktorá prispieva k zdravému duševnému vývoju. Záujmové činnosti by podľa Pávkovej mali uspokojovať, rozvíjať a kulti-

vovať záujmy, uspokojovať potreby a rozvíjať špecifické schopnosti. Tým sa voľnočasové činnosti stávajú významným prvkom pri utváraní životného štýlu a hodnotovej orientácie človeka. Hodnotovo zamerané funkcie aktivít vo voľnom čase zhrňa aj Vážanský (1995), ktorý uvádza, že voľný čas musí „poskytovať možnosti pre zaujímavé a tvorivé vyjadrenie osobnosti, byť zdrojom úcty k sebe samému, rozvíjať vedomie vlastnej individuality.“ Ďalej uvádza, že „prvotným predpokladom úspešného pôsobenia na jedinca je poznanie seba samého, vlastných úsudkov, predpojatosti.“ Ďalší podstatný element predstavuje „schopnosť chápať ľudí, porozumieť im, poznať ich pozitívne i negatívne stránky, vnímať prekážky i cesty k objavovaniu dôležitých rysov. Treťou podmienkou je umenie jednať s ľuďmi, produktívne, konštruktívne, kooperatívne, na základe spolupráce a tvorivého prístupu.“

M. Kaplánek (2006) pripomína všeobecný cieľ väčšiny pedagogických odborov, t.j. relatívnu samostatnosť jedinca v spoločnosti. Pod tým môžeme rozumieť ochotu a schopnosť solidarity, zodpovednosti, komunikatívneho konania a nakoniec sociálnej angažovanosti a účasti na spoločenskom živote. Opaschowski, na ktorého sa Kaplánek v tomto príspevku odvoláva, posudzuje výchovné ciele vo voľnom čase podľa toho, „do akej miery prispievajú ku kritickému pochopeniu seba samého a k reflexii spoločenských súvislostí. Voľný čas potom v tomto ponímaní možno chápať ako priestor na zmenu postojev, vnímania a konania.“

Na tej najvšeobecnejšej úrovni pedagogiku voľného času možno chápať ako oblasť výchovy a vzdelávania, ktorá svojimi činnosťami vedie ku kultivácii, k formovaniu celej osobnosti. V tomto zmysle teda platí, že pedagogika voľného času sa sústreďuje na schopnosti i v tých oblas-

tiach, ktoré sú predmetom záujmu aj projektu Filozofia pre deti. Pokúsme sa teraz porovnať **metódy**, s ktorými pracuje Filozofia pre deti, s metódami bežnými vo voľnočasových aktivitách.

Napriek zhode, ktorú vidíme v cieľoch projektu Filozofia pre deti a v pedagogike voľného času, nachádzame **rôznosť v ich metódach** a s nimi spojených najrôznejších aktivitách. Dokladajú to i početné výskumy uskutočnené v oblasti voľnočasových aktivít detí - nedávajú však jednoznačnú odpoveď na to, či rodičia posielajú svoje deti tráviť voľný čas do organizácií a inštitúcií kvôli vybranej záujmovej činnosti (napr. šport), alebo kvôli ich celkovému vývoju. Aj na základe týchto výskumov sa všeobecne predpokladá, že asi tretina mladých ľudí sa vo voľnom čase venuje športu, asi štvrtina činnostiam súvisiacim s prírodnými vedami a asi 15% sa venuje činnostiam umeleckým (hudba, výtvarná výchova a pod.). Treba však brať do úvahy, že spektrum činností, ktoré sa vo výskumoch objavuje, je obmedzené aktuálnou ponukou a len ťažko možno usudzovať o tom, ako by deti (resp. ich rodičia) odpovedali, ak by sa im pňukali činnosti založené na myšlienke Filozofie pre deti.

Výsledky týchto prieskumov možno chápať dvojakým spôsobom. Jednak, že o činnosti spojené s premýšľaním či filozofovaním nie je vo voľnom čase záujem a ani miesto, na druhej strane však možno nabádať k tomu, aby sme takýto záujem prebúdzali. To si však akiste vyžiada i drobné úpravy v programe Filozofia pre deti, ktorý bol pôvodne vytvorený pre školské a nie mimoškolské prostredie.

Dá sa to?

Pedagóg voľného času využíva hru ako mocný prostriedok výchovy. I základné idey programu Filozofie pre deti sú osnované na predpoklade, aby

premýšľanie deti bavilo. Je dôležité dbať iba o to, aby sa použila vhodná metóda, použitie čítania príbehu, jeho dramatizácia, či hra. Ďalšou podmienkou úspechu filozofovania s deťmi je určitá **pravidelnosť** - vyššia frekvencia je pre deti isto výhodou, ale i podmienkou. Pri uvádzaní Filozofie pre deti medzi voľnočasové aktivity však treba, aby sme mali základné poznatky o programe Filozofie pre deti. Ukážme si konkrétne, na čo všetko sa musí pedagóg voľného času v týchto súvislostiach pripraviť.

1. Osvojiť si filozofické (logické) myslenie, čiže naučiť sa nazerať na svet okolo seba ako na fenomény nevšedné, nesamozrejme, hodné záujmu i ďalšieho kritického a tvorivého skúmania. Naučiť sa vnímať dielčie pohľady a stanoviská vzťahujúce sa k určitému problému a ich vzájomné súvislosti analyzovať, prepojiť a tvoriť z nich určité závery.

2. Naučiť sa pracovať so zverenou skupinou ako s hľadajúcim spoločenstvom. Vytvárať atmosféru spolupráce a vzájomného rešpektu, podnecovať zdielnosť myšlienok, byť vzorom pri formulovaní hypotéz, argumentov, náchádzania vzťahov medzi dielčiami obsahmi a pohľadmi.

Filozofia by v nás nemala vystavať myšlienkové dialnice, ale mala by nám pomôcť orientovať sa „v dopravnom značení“ v meste plnom neznámych križovatiek.“ Filozofia nesie v sebe schopnosť rozhodovať sa, ale filozofia je tiež pokorné poznanie, že nie všetko, o čom som presvedčený, je navždy neochvejné.

Pedagogika voľného času sa snaží pôsobiť na jedinca v zmysle formovania jeho osobnosti vo vzťahu k jeho budúcej funkcii v spoločnosti. „Človek nemôže žiť dobre, keď nevie, čo je to dobre“ (Sokrates), preto k svojmu formovaniu potrebuje reflexiu, premýšľanie

o svojom konaní, vedieť, čo je správne, dobré a pod. To isté platí i pre situáciu, keď chce vedome meniť svoj životný štýl. Potom musí byť schopný o tomto životnom štýle premýšľať. K rozvoju celkovej osobnosti je teda cvičenie v premýšľaní nevyhnutným predpokladom.

Literatúra:

1. Bauman, P.: Certifikovaný program Filozofia pro děti (pracovní návrh). České Budějovice, 2006. Jihočeská univerzita, Pedagogická fakulta.

2. Bauman, P.: Cíle základního vzdělávání a možnosti jejich naplnění prostřednictvím výuky filosofie na prvním a druhém stupni ZŠ. In: Jandová, R.: Příprava učitelů a aktuální proměny v základním vzdělávání. České Budějovice. Jihočeská univerzita, 2005.

3. Fischer, R.: Učíme děti myslet a učit se: praktický průvodce strategiemi vyučování. Přel. K. Balcar, Praha, Portál, 2004. Orig.: Teaching children to team.

4. Kaplánek, M.: Pedagogika volného času - skriptum pro studenty Teologické fakulty JČU České Budějovice. Jihočeská univerzita, 2006.

5. Oplatek, V.: Skauting jako součást volnočasové výchovy dětí, mládeže a dospělých. České Budějovice, 2002. Diplomová práce, vedoucí M. Bezecná. Jihočeská univerzita, Katedra pedagogiky.

6. Pávková J. a kol.: Pedagogika volného času. Teorie, praxe a perspektivy mimoškolní výchovy a zařízení volného času. Praha. Portál 2002.

7. Vážanský, M., Smékal, L.: Základy pedagogiky volného času. Brno. Paidó 1995.

Autor je študentom odboru Pedagogika voľného času na Jihočeskej univerzite v Českých Budějoviciach.